

ประวัติศาสตร์หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย
อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2566
History of Non - Daeng Non - Muang Village, Village No. 7, Thung Chai Subdistrict,
Uthumphon Phisai District Sisaket Province Between 1914 - 2023

ฉันทพงศ์ สารรัตน์^{1*} สิริชัย ศรีชัย² ภาณุพล พงษ์สุระ³ ปฏิภาณ ดวงแก้ว⁴ ศรชัย กันทอง⁵ ชีรวัฒน์ กันยาสาย⁶
พลัฏฐ์ มณีชินุพนธ์⁷ และ วิชเณทร์ ทิพย์มาตร⁸

Thanyapong Sararat^{1*}, Sirichai Srichai², Panupol Pongsura³, Patiphan Duangkaew⁴, Sornchai Kunthong⁵,
Teerawat Kanyasai⁶, Parat Maneechitnupong⁷, and Wichayen Tippamat⁸

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ¹

โรงเรียนบ้านขาม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ²

โรงเรียนบ้านผักหย่า อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี³

โรงเรียนบ้านหนองถ่ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ⁴

โรงเรียนบ้านร่องสะอาด อำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ⁵

โรงเรียนบ้านหนองขอน อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี⁶

โรงเรียนบ้านหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ⁷

โรงเรียนโพธิแสนวิทยา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร⁸

Social Studies Program, Faculty of Education and Human Development, Sisaket Rajabhat University¹

Ban Kham School, Kanthararom District, Sisaket Province²

Ban Phak Ya School, Phibun Mangsahan District, Ubon Ratchathani Province³

Ban Nong Thom, School Kanthararom, District Sisaket Province⁴

Ban Rong Sa-at School, Phayu District, Sisaket Province⁵

Ban Nong Khon School, Nam Yuen District, Ubon Ratchathani Province⁶

Ban Nong Pling School, Mueang District, Amnat Charoen Province⁷

Phothisan Witthaya School, Kusuman District, Sakon Nakhon Province⁸

*Corresponding author, e-mail: thanyapong.s@sskru.ac.th

วันที่รับบทความ: 29 มีนาคม 2567; วันที่แก้ไขบทความ: 14 เมษายน 2567; วันที่ตอบรับบทความ: 17 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอพลวัตของประวัติศาสตร์หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ระหว่าง พ.ศ. 2457 – 2566 เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นปีที่เริ่มตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการประมวลหลักฐานและวิเคราะห์หลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ โดยข้อมูลหลักฐานที่ใช้ศึกษามาจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ซึ่งมีทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง และการศึกษาภาคสนาม ซึ่งได้จากการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ให้ข้อมูลในลักษณะของการบอกเล่า จากการศึกษา พบว่า ชุมชน

บ้านโนนแดงโนนม่วงเป็นชุมชนของผู้คนในวัฒนธรรมลาวที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานกว่า 100 ปี ตั้งแต่เป็นชุมชนพอเพียงขนาดเล็กประจำท้องถิ่น พัฒนามาสู่การเป็นชุมชนการท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมประจำอำเภอ อุทุมพรพิสัย โดยพัฒนาการของชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ที่มีมาอย่างยาวนานนั้น สามารถแบ่งช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านของชุมชนได้เป็น 3 ยุคด้วยกันดังนี้ 1. ยุคดั้งเดิม (พ.ศ. 2457 – 2500) 2. ยุคเสื่อมถอยในอิทธิพลของทุนนิยม (พ.ศ. 2500 – 2520) และ 3. ยุคแห่งการเติบโต รุ่งเรือง และยุคการปรับตัวภาพใต้อิทธิพลของรัฐ (พ.ศ. 2520 - ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นยุคแห่งการแสวงหาทางออกของชุมชน มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมมากขึ้นภายหลังการสถาปนาวัดป่าพิมลมังคลารามใน พ.ศ. 2563 โดยผลของการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนวิถีพอเพียงที่มีบทบาทด้านสังคมวัฒนธรรมและการค้าที่มีความสำคัญและมีวิวัฒนาการที่น่าสนใจมาตั้งแต่อดีต เพราะไม่เพียงแต่เป็นชุมชนวิถีพอเพียงที่มีบทบาทภายในชุมชนเท่านั้น แต่ชุมชนแห่งนี้ยังมีบทบาทในฐานะชุมชนที่มีบทบาททางวัฒนธรรมภายในจังหวัดศรีสะเกษอีกด้วย อีกทั้งยังมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิให้สูญหายให้สืบทอดมายังคนรุ่นหลังได้

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ ชุมชน หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7

Abstract

This article aims to present the history dynamics of Non - Daeng Non - Muang village, Village No. 7, Thung Chai subdistrict, Uthumphon Phisai district, Sisaket province between 1914 - 2023, importantly, which is the year of the community that was founded until the present. This study is a compilation of evidence and analysis of historical evidence. The evidence used in the study comes from researching information from documents, which have both primary and secondary documents and field studies. This was obtained from observation and interviews, with the target group providing information in the form of telling stories. From the study, it was found that the community of Non Daeng Non Muang village is people in Lao culture with a history of more than 100 years of development, since it was a small local self-sufficiency community. It is developed into a cultural tourism community in Uthumphon Phisai district. The development of the community of Non Daeng Non Muang village, Village No. 7, has been around for a long time. The transition period of the community can be divided into three eras as follows. 1. The original era (1914 - 1957) 2. The era of decline under the influence of capitalism (1957 - 1977) and 3. The era of growth and prosperity and the era of image adjustment under the influence of the state (1977 - present), is an era of searching for community solutions. More tourists have come to visit after the establishment of Pa Phimon Mangkalam temple in 2020. The results of the study show that the community is a self-sufficiency community that has important social, cultural, and commercial roles. That has had interesting evolutions since the past. Because not only a sufficiency lifestyle community that has a role within the community only, but this community also plays a role as a community with a cultural role within Sisaket province as well. There is also the preservation of local wisdom so that it is not lost. Thus, it can be passed on to future generations.

Keywords: History, Community, Non - Daeng Non - Muang Village, Village No. 7

บทนำ

เมื่อถามถึงหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ความรู้สึกแรกที่กระทบใจก็คือ บรรยากาศทุ่งนาเขียวขจี เป็นชุมชนวิถีพอเพียง สะพานไม้ฮ้องคำ วัดป่าพิมลมังคลาราม ลานกิจกรรมใต้แสงไฟในโคกไฟจากผ้า รถมอเตอร์ไซด์รับนักท่องเที่ยว เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่พร้อมรับการพัฒนา อยู่กึ่งกลางจุดเชื่อมต่อของพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอวังหิน อำเภออุทุมพรพิสัย และอำเภอปรังค์ภู และเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เพิ่มความคลาสสิกให้ชุมชนเหลือประมาณ ที่สำคัญคือ ชุมชนสะอาด น่าเดิน อีกทั้งมีสีสัน มีชีวิตชีวา สังเกตได้จากการที่มีชาวบ้านเดินผ่านไปมาอยู่เป็นระยะ ๆ ไม่เจียะเหงาโรยราจนไร้ผู้คน ซึ่งชุมชนแห่งนี้มีพัฒนามาแล้วกว่า 100 ปี โดยการก่อตัวของชุมชนดั้งเดิม เป็นลักษณะของหมู่บ้านที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เกิดจากการตั้งของชาวบ้านเอง อาจเนื่องจากการอพยพโยกย้ายที่ทำการ เพราะที่เดิมแห้งแล้ง เมื่อพบพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การดำรงชีวิตก็จะพากันตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่นั้น หมู่บ้านเหล่านี้ถ้าหากตั้งอยู่ห่างไกลหรืออยู่ในป่า บางครั้งในระยะแรกอาจจะเป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ แต่ต่อมาในระยะหลังรัฐจึงจะเข้าไปดำเนินการปกครองต่อไป (ประนุช ทรัพย์สาร, 2525 : 9) ทั้งนี้ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2457 ซึ่งเป็นช่วงของการตั้งถิ่นฐาน และการดำรงชีพของชาวบ้าน ยังพึ่งพาอาศัยกันเองภายในหมู่บ้านเป็นหลัก โดยมีการติดต่อและพึ่งพากันอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก จนถึง พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นปีที่นายทุนเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านอย่างมาก ในยุคของอิทธิพลทุนนิยมที่เริ่มจาก พ.ศ. 2500 ซึ่งหมู่บ้านประสบภาวะฝนแล้ง และมีพ่อค้าภายนอกขยายอิทธิพลเข้ามาในหมู่บ้านอย่างเต็มที่ ชาวบ้านออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น ภาวะหนี้สินของชาวบ้านเริ่มทวี มีการจำนำจำนองหรือขายฝากที่ดินจนกระทั่งหลุดลอยไปเลยก็มี ยุคนี้เป็นช่วงที่นายทุนเบ่งบานในหมู่บ้าน จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอิทธิพลของรัฐ ที่เริ่มจากปี พ.ศ. 2520 ที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้การติดต่อระหว่างพ่อค้านายทุนลดลง หันไปติดต่อภาครัฐมากขึ้น ขยับไปถึงการจัดตั้งองค์กรประชาชนในหมู่บ้านแบบต่างๆ เพื่อการแก้ปัญหาภายในชุมชน ถือว่ายุคนี้เป็นยุคแห่งการแสวงหาทางออกของชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนมาช้านาน เนื่องจากมีวัดป่าพิมลมังคลาราม ศาลป่า ที่ตั้งอยู่ในชุมชนและอยู่คู่กับชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่อดีต ทำให้ชุมชนแห่งนี้กลายเป็นแหล่งดึงดูดให้ผู้คนจากต่างถิ่นเดินทางเข้ามาทำมาหากินอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะคนลาว สถานที่เหล่านี้จึงกลายเป็นที่อยู่อาศัย ที่ทำมาหากิน หลอเลี้ยยผู้คนภายในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นสืบมา

ปัจจุบันแม้ว่าชุมชนแห่งนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งการพัฒนาที่ถาโถมเข้ามาทุกขณะ แต่บรรยากาศและสภาพโดยทั่วไปโดยรอบกลับยังคงรักษาสภาพและคงกลิ่นอายเอาไว้ได้ใกล้เคียงวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของผู้คนในชุมชน องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นที่มีส่วนในการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาชุมชนในลักษณะของ “ชุมชนวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์” ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง มีการจัดตั้ง มูลนิธิฮ้องคำอีสาน มูลนิธิบุญพระศาสนาสงเคราะห์ ตลอดจนการจัดพิมพ์เอกสารต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่เรื่องราวและข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ให้ผู้คนทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญและเป็นที่รู้จักมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีความพยายามถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ออกมาอยู่บ้างแล้วก็ตาม แต่ผลงานที่ผ่านมาส่วนใหญ่มักจะขาดความชัดเจนในด้านประวัติศาสตร์อยู่มาก และยังไม่มีผู้ใดศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ในมิติประวัติศาสตร์เอาไว้อย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่ชุมชนแห่งนี้มีความน่าสนใจและมีความโดดเด่นอยู่หลายประการ และยังเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีต โดยยังคงปรากฏร่องรอยหลักฐานให้ได้ศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งหากได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ขึ้นมาอย่างจริงจังแล้วนั้น ชุมชนแห่งนี้คงกลายเป็นชุมชนเชิงอนุรักษ์ที่มีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีประวัติศาสตร์เป็นของตนเองที่มองจากชุมชนท้องถิ่นออกสู่ภายนอกอย่างแท้จริง

สำหรับการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษนั้น ปัจจุบันได้มีผู้สนใจให้ความสนใจกันอย่างแพร่หลายและเกิดการขยายองค์ความรู้ออกไปอย่างกว้างขวาง (ยงยุทธ ชูแว่น, 2560 : 9; อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2548 : 75) แต่ผลงานศึกษาที่ปรากฏกลับยังมีข้อจำกัดอยู่มากในการศึกษาในบางลักษณะ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เห็นวิถีชีวิตคนตัวเล็กตัวน้อย ซึ่งผู้ศึกษาให้ความสนใจเป็นพิเศษมากกว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษที่เน้นเรื่องราวของผู้ปกครองเมืองที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐ เนื่องจากในปัจจุบันมีผลงานปรากฏอยู่เพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้น ในขณะที่ชุมชนหลายแห่งได้มีการพัฒนาต่อให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กันอย่างแพร่หลาย แต่กลับไม่มีประวัติศาสตร์เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นของตนออกมาได้ในอดีตนั้นเราเคยมีตัวตน มีความเป็นตัวของตัวเอง หรือลักษณะเฉพาะของตัวเองอย่างไร ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องมีการถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนแห่งนี้ผ่านมิติประวัติศาสตร์ขึ้นมาอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับชุมชนเชิงอนุรักษ์เหล่านี้ โดยหน่วยพื้นที่ศึกษาที่ผู้ศึกษาสนใจเป็นพิเศษ คือ หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ยังขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของคนในมิติประวัติศาสตร์อยู่มาก และเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถดำรงชีวิตดั้งเดิมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ และเท่าที่มีการศึกษาและตีพิมพ์เผยแพร่ ในงานของ วิมล หลักรัตน์ และคณะ (2565) และ ธนยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2567) ซึ่งงานดังกล่าวส่วนใหญ่มุ่งคงให้ภาพชุมชนแห่งนี้ไม่ชัดเจน ยังขาดการอธิบายที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนในแต่ละช่วงเวลาอย่างมาก โดยเฉพาะพัฒนาการในด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่ได้รับจากการสำรวจ ไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในงานวิจัยได้อย่างเต็มที่นัก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนขึ้นมาอย่างจริงจัง เพื่อให้เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มองจากภายในสู่ภายนอกอย่างแท้จริงต่อไป ซึ่งอาจทำให้เกิดประโยชน์ คือ ทำให้ชุมชนมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นของตัวเอง รวมทั้งอาศัยงานศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสานเป็นแนวทางศึกษา ได้แก่ งานของ จุฬาร โชติช่วงนรินทร์ และคณะ (2529) จุฬาร โชติช่วงนรินทร์ (2529) คุชฎี กาพ่อนศรี และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2530) สุวิทย์ อิศราศวัต และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2529) ปนัดดา เพ็ชรสังข์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2538) บัญชร แก้วส่อง และคณะ (2551) และงานที่เกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมือง ที่ใช้เป็นแนวทางประยุกต์ใช้ในการศึกษาและอภิปรายผลในการศึกษารั้วนี้ เช่นงานของ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2545) พูนศรี คัมภีร์ภรณ์ (2520) รวมถึงงานที่ศึกษาด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ งานของ ปนัดดา สัพโส (2559) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาและอภิปรายผลเรื่องนี้

การศึกษารั้วนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เพื่อศึกษาพัฒนาการของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านระหว่าง พ.ศ. 2457 – 2566 และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับชุมชนภายนอก โดยขอบเขตด้านพื้นที่นั้น ได้กำหนดพื้นที่ครอบคลุมบริเวณหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ โดยชุมชนแห่งนี้มีผู้อยู่อาศัยอยู่ราว 3,000 คน ประมาณ 300 – 400 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายลาวที่อยู่อาศัยสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และยังใช้พื้นที่ใกล้เคียงกับชุมชนในการศึกษาประกอบ เช่น ตำบลทุ่งไชย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นจึงมีบทบาทต่อการเติบโตและการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่แรก ส่วนขอบเขตด้านเนื้อหาได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน ปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับชุมชน พัฒนาการของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2457 – 2566 และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชนภายนอก โดยผู้ศึกษาได้กำหนดช่วงเวลา

ศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2457 – 2566 เพราะเป็นช่วงที่เห็นถึงพัฒนาการของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.2457 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะในด้านธุรกิจชุมชน และเป็นยุคเสื่อมด้วยเพราะอิทธิพลของนายทุนด้วยเช่นกัน และอยู่ในสภาวะตกต่ำและซบเซา เพราะอิทธิพลของนายทุน ส่วนระยะเวลาที่ใช้เป็นจุดสิ้นสุดในการศึกษาคือ พ.ศ. 2566 คือปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงของการแสวงหาทางออกจากกระแสแห่งการพัฒนาของภาครัฐที่ถาโถมเข้ามายังท้องถิ่นในขณะนั้น และการศึกษาครั้งนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ และจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์จากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองจากแหล่งเก็บเอกสารต่าง ๆ และการศึกษาภาคสนาม ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์บุคคลร่วมสมัย โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ให้ข้อมูลในลักษณะของการบอกเล่าเป็นสำคัญ

สภาพทั่วไปของบริบทของพื้นที่หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7

เนื่องจากชุมชนหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานจากอดีตสู่ปัจจุบัน ดังนั้นในการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านแห่งนี้ระหว่าง พ.ศ. 2457 – 2566 จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงภูมิหลังของชุมชนด้วยเป็นสำคัญ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจกับนักศึกษา สร้างองค์ความรู้พื้นฐานให้กับชุมชน และเป็นการปูทางไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในประเด็นต่าง ๆ ต่อไป ซึ่งชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง เป็นชุมชนหมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดศรีสะเกษไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 19 กิโลเมตร มีจำนวนหลังคาเรือน 300 - 400 หลังคาเรือน มีประชาชนทั้งสิ้น 704 คน เป็นเพศชาย 349 คน และเพศหญิง 355 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566 : 5) อาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำนา โดยมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การผลิตเพื่อขาย และจุดมุ่งหมายรองคือ การผลิตเพื่อการบริโภค นอกจากนี้คนหนุ่มสาวส่วนหนึ่งก็พากันอพยพออกไปหางานทำที่กรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวนอกฤดูกาลทำนาคด้วย ส่วนการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองทำได้หลายทาง โดยอาจขึ้นรถสองแถวที่วิ่งผ่านหมู่บ้านไปยังจังหวัด มีโรงเรียนในหมู่บ้านของโรงเรียนบ้านโนนแดงโนนม่วง ส่วนวัดนั้นชาวบ้านต้องอาศัยวัดที่วัดป่าพิมลมังคลารามเป็นที่จัดศาสนกิจต่าง ๆ นอกจากนี้ สถานีตำรวจและสถานีอนามัยก็อยู่ในชุมชนด้วย ส่วนองค์กรประชาชนที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นภายในหมู่บ้านโดยการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย ธนาการยา ธนาการข้าว กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มหนุ่มสาว เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวบ้านก็ยังได้ตั้งองค์การของตนเองขึ้นมา ประกอบด้วยกลุ่มเงินสวัสดิการหมู่บ้าน และกองทุนบ้านโนนแดงโนนม่วง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ช่วยให้ชาวบ้านแก้ปัญหาภายในชุมชนได้พอสมควร ทุกหลังคาเรือนโดยชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรม ส่วนอาชีพค้าขาย รับราชการ รัฐวิสาหกิจ และกิจการร้านค้าจะเป็นอาชีพรองลงไป

ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวประจำจังหวัดศรีสะเกษผ่านวัดป่าพิมลมังคลาราม ร้านกาแฟ มุมถ่ายภาพ ตลาดโบราณ กับความเป็นชุมชนเชิงอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนเริ่มกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยเฉพาะในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ วันหยุดนักขัตฤกษ์ และช่วงเทศกาลต่าง ๆ ประจำปี เป็นต้น ซึ่งจะมีความคึกคักมากเป็นพิเศษ เนื่องจากนักท่องเที่ยวในปัจจุบันเริ่มให้ความสนใจคือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเริ่มรู้จักชุมชนผ่านสื่อต่าง ๆ มากขึ้น ประกอบกับชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์และมีความโดดเด่นเฉพาะตัวคือ ทั้งในด้านอาหารการกิน ภูมิโนเวศ ที่อยู่ท่ามกลางแม่น้ำ 2 สาย คือ ห้วยสำราญ และห้วยวะ ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วสารทิศได้อย่างไม่ขาดสายเรื่อยมา ส่งผลให้ชุมชนสามารถยืนหยัดอยู่ท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างแข็งแกร่งและมั่นคงด้วย ส่วนการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาชมวัด พื้นที่ฮองคำอีสาน โฮมสเตย์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นตามฐานการเรียนรู้หลากหลายประเภท โดยไม่เสียค่าบริการแต่อย่างใด

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วงก่อน พ.ศ. 2457

หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ในอดีตก่อน พ.ศ. 2457 มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่เป็นเพียงชุมชนริมน้ำขนาดเล็กประจำท้องถิ่น เป็นชุมชนการค้าริมน้ำบริเวณห้วยสำราญมาก่อนหน้านี้ ห้วยวะ ในพื้นที่อำเภอวังหิน และอำเภออุทุมพพิสัย และถัดขึ้นไปเป็นพื้นที่โคก เนื่องจากบรรพชนที่มีเชื้อสายจากคนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่อพยพตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เรื่อยมา เนื่องจากเกิดปัญหาจากลาวทั้ง 3 อาณาจักรตกเป็นประเทศราชของไทย นอกจากนี้ยังมีการอพยพเข้ามาของชาวลาวภายหลังการปราบปรามกรณีเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ใน พ.ศ. 2369 ซึ่งถูกกวาดต้อนนำมากระจายไว้เป็นหย่อม ๆ ในฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2548 : 65 – 66; คณินดิษฐ์ จันทบุตร, 2531 : 7) ดังที่ชาวบ้านเล่าว่า เธอถูกพ่อแม่พาอพยพหนีทหารฝรั่งเศสที่ปกครองลาวอยู่ เนื่องจากความเกรงกลัวว่าจะถูกจับไปบำเรอทหารฝรั่งเศส จากการบอกเล่านี้ทำให้ความเชื่อของคนในชุมชนที่ว่า พวกเขามีเชื้อสายมาจากฝั่งลาวแน่นแฟ้นขึ้น มีความรู้สึกผูกพันกับดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในคนรุ่นต่อ ๆ มา และยังคงมีการติดต่อไปมาหาสู่กับระหว่างคนสองฝั่งโขงจนกระทั่งเกิดความวุ่นวายและการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศลาวในช่วง พ.ศ. 2514 – 2518 จึงได้ยุติการติดต่อ จนกระทั่งผู้คนได้เคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โนนและพัฒนาสู่ชุมชนการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ ตั้งแต่สิ้นสุดทศวรรษ 2450 เป็นต้นมา (กฤตยา ชื่นนิรันดร์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567) ซึ่งในฤดูแล้งน้ำในห้วยสำราญและห้วยวะจะแห้งขอดจนเรือแพต่าง ๆ ไม่สามารถสัญจรไปมาได้เลยทีเดียว ชาวเรือหลายรายต้องใช้ห้วยดังกล่าวในการเดินทางไปหาต้องขนถ่ายสินค้าลงกองไว้กับพื้นที่บริเวณริมฝั่ง เพื่อรอคอยจนกว่าห้วยน้ำเต็มท่า จึงจะสามารถเดินทางต่อไปได้ (ศิริ สิริหงส์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567; กฤตยา ชื่นนิรันดร์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567) ซึ่งจุดแวะพักสินค้าเป็นทำนน้ำที่มีขนาดใหญ่และกว้างขวาง จึงสามารถรองรับเรือสินค้าและขนถ่ายสินค้าจำนวนมากได้ และเริ่มมีผู้คนเข้าไปตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมาก จึงค่อนข้างมีความปลอดภัยสูงกว่าบริเวณอื่น ๆ ที่ยังเป็นป่าดงและยังได้มีชุมชนเข้าไปตั้งหลักแหล่งภายหลังจึงกลายเป็นแหล่งรวมสินค้า ผู้คน และเกิดการแลกเปลี่ยนค้าขายตามมา จนทำให้ชุมชนโนนแดงโนนม่วงก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนการค้าที่เริ่มจากการแลกเปลี่ยนค้าขายกันที่สุดในที่สุด (ประดิษฐ์ ศิลาบุตร, 2548 : 151) และเชื่อกันว่ามีการสร้างศาลปู่ตาอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นศูนย์รวมทางความเชื่อ เพื่อให้ปกป้องรักษาชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนและเพื่อคุ้มครองชาวบ้านที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้า ทำให้ชาวบ้านทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่นเกิดการรับรู้และเข้าใจตรงกันมาโดยตลอดว่าชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงได้กลายเป็นชุมชนการค้าประจำท้องถิ่นขึ้นแล้วในขณะนั้น จึงได้มีการเรียกขานชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงเดิมว่า “ชุมชนการค้าโนนแดงโนนม่วง” ตามชื่อหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนการค้าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (บุญเลิศ ทองทั่ว, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567)

สำหรับความหมายของคำว่า “โนนแดงโนนม่วง” ซึ่งมาจากชื่อหมู่บ้านนั้น มีที่มาจากพื้นที่นี้มีป่าไม้แดงและมะม่วงป่ามาก (ปัจจุบันอาจสื่อถึงกระเจี๊ยบและอัญชัน) แต่บางคนบอกว่า แต่เดิมมีต้นไม้จำพวกมะม่วงแก้วขึ้นเป็นจำนวนมากขึ้นอยู่เต็มบริเวณโนนหลังเต่านี้ (เนินหรือที่ดอน) จึงได้ชื่อว่า “โนนม่วง” แต่ปัจจุบันบ้านโนนม่วงไม่มีต้นมะม่วงแก้วเหลืออยู่เลย พื้นที่แห่งนี้ตั้งอยู่บนที่โนนหลังเต่า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาป้องกันน้ำท่วมของคนโบราณและอยู่ท่ามกลางทำเลที่ตั้งอันเป็นเสมือนชุมทางการค้าที่สามารถติดต่อได้ถึงสามสายหรือสามแพร่งด้วยกัน ได้แก่ ทางเรือจากทิศเหนือสายหนึ่ง (ห้วยวะ) และทางเรือจากทิศใต้สายหนึ่ง (ห้วยสำราญ) และบรรพทุกเกี่ยวมาจากทิศตะวันตกอีกสายหนึ่ง ทำให้น่านน้ำกลายเป็นย่านที่มีผู้คนชุมนุมในเวลาต่อมา (ถนอม ศรีทามันท์, 2536 : 15)

เนื่องจากชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง มีกุดผักชีที่เป็นหนองน้ำธรรมชาติ ในบริเวณห้วยวะในอดีต จะมีจระเข้ งูเหลือม และสัตว์มีพิษต่าง ๆ มากมาย ที่เรียกว่า กุดผักชี เพราะว่าแต่ก่อนชาวบ้านได้พากันปลุกผักชีขาย และชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม และจับสัตว์น้ำ ซึ่งปัจจุบันเหลือจำนวนน้อย (จอร์ งามเฟื่อง, สัมภาษณ์

เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567) และชุมชนแห่งนี้มีความเก่าแก่ มีการอยู่อาศัยของผู้คนมาอย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนมากขึ้นจนถึงช่วงที่เป็นชุมชนการค้า สันนิษฐานได้ว่าเป็นกลุ่มคนไทยพื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับคนไทยพื้นเมือง เช่น พระพุทธรูปสำริด ขอสับข้างสำริด แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชุมชนโนนแดงโนนม่วงจะกลายเป็นชุมชนการค้าประจำท้องถิ่นขึ้นแล้วอย่างชัดเจน แต่สภาพทั่วไปยังคงไม่ต่างไปจากชุมชนริมน้ำอื่น ๆ เท่าใดนัก เนื่องจากได้มีการเล่าขานต่อ ๆ กันมาว่า บริเวณชุมชนยังคงรกร้างและถูกปกคลุมไปด้วยต้นไม้สูงใหญ่อยู่อย่างหนาแน่น ทั้งต้นยาง ไม้ตะโก ฝรั่ง มะม่วง มะพร้าว มะพลับ เป็นต้น และยังคงมีสัตว์ป่าน้อยใหญ่อาศัยอยู่มากมาย ทั้งสุนัขจิ้งจอก เสือ ปลา นกยูง จระเข้ และกระทายป่า (ประนุช ทรัพย์สาร, 2525 : 49)

นอกจากนี้ ชาวบ้านต่างยังคงมีวิถีชีวิตแบบพอเพียง มีการผลิตเพื่อบริโภคมากกว่าเพื่อค้าเพื่อขาย จึงทำให้มีการเพาะปลูกข้าวและพืชผลทางการเกษตรเป็นอาชีพหลักและการแลกเปลี่ยนค้าขายเป็นอาชีพรอง โดยสินค้าที่ชาวบ้านและชาวเรือมีการนำมาแลกเปลี่ยนค้าขายกับชาวบ้านในขณะนั้น จะมีทั้งข้าว พืชผลทางการเกษตร เครื่องจักสาน เกลือ ปูน มีด พราห์ เครื่องประดับ และสินค้าจากต่างถิ่น เป็นต้น ส่วนชาวป่าจะนำสินค้าประเภทหนัง ถ่าน แร่ไม้ฝาง หนังสัตว์ ชันซ่อ น้ำมันยาง สมุนไพร และฝ้าย ดังนั้น สภาพทั่วไปภายในชุมการค้าระยะแรกจึงยังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากชุมชนริมน้ำในลักษณะเดิมเท่าใดนัก จนกระทั่งภายหลังชุมชนเริ่มมีการเติบโตและเกิดการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นชุมการค้าประจำถิ่นเพียงแห่งเดียวที่ตั้งอยู่ในแถบนี้ จึงทำให้มีชาวบ้านจากทั่วสารทิศพากันเดินทางเข้ามาแลกเปลี่ยนค้าขายกันอย่างไม่ขาดสาย ส่งผลให้การแลกเปลี่ยนค้าขายเกิดความคึกคักกันมาโดยตลอด ทั้งนี้สังเกตได้จากปริมาณฝ้ายที่ตากแห้งเรียงรายตลอดแนวห้วยวะและห้วยสำราญ (สุวิทย์ ธีรศาวัต, 2547 : 65)

ภายหลังการผลิตดังกล่าวผันแปรไปสู่การผลิตเพื่อค้าขายภายใต้ระบบเงินตรา โดยเฉพาะการค้าขายและการขยายตัว การบุกเบิกของพื้นที่ปลูกข้าว ซึ่งการขยายตัวของการค้าข้าวในอาณาบริเวณแถบนี้ที่ได้ปรากฏอยู่ในบันทึกของเอเจียน แอมอนีย ความตอนหนึ่งว่า “ลำนํ้าสำราญ ขึ้นไปทางเหนือ มีทำเลผู้คนทำมาค้าขายบริบูรณ์ มีทุ่งนาเขียวขจีสุดลูกหูลูกตา” (เอเจียน แอมอนีย, 2550 : 112) ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นว่าบรรยากาศของการปลูกข้าวขยายตัวมากขึ้น จนทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นการอพยพไปตามกระแสความเจริญ โดยหากชุมชนใดมีผู้คนรู้จักมากหรือมีชุมชนที่มีการบอกต่อ ๆ ว่าดี คนกลุ่มนี้ก็จะพร้อมจะอพยพไปทุกเมื่อ และมีกลุ่มเศรษฐีที่อพยพหนีภัยจากโจรผู้ร้ายจากชุมชนใกล้เคียงด้วย (ปราณี ทองเกลี้ยง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567) จนทำให้ชุมชนมีการขยายตัวลึกห่างไกลจากห้วยสำราญและห้วยวะ เข้ามาอีกประมาณ 2 กิโลเมตร จนทำให้ชุมชนเดิมที่อยู่ริมน้ำรกร้างและซบเซาอย่างรวดเร็ว จนทำให้ชาวบ้านหลายรายที่ทำมาค้าขายอยู่ที่ชุมชนโนนแดงโนนม่วงเดิมต่างพากันทยอยออกจากชุมชนโนนแดงโนนม่วงเดิม มาอยู่ที่ตั้งของชุมชนโนนแดงโนนม่วงใหม่กันเป็นจำนวนมาก ซึ่งมากจนทำให้ชุมชนเดิมต้องยุบเล็กลงไปในที่สุด (ประดิษฐ์ ศิลบุตร, 2547 : 6 - 7) และมีการอัญเชิญเจ้าอุปจากศาลปู่ตาหลังเก่ามาใส่ปู่ตาประจำบ้านใหม่และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามธรรมเนียม ดังนั้นจึงเป็นเครื่องยืนยัน ดังนั้นจึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงที่เกิดขึ้นในช่วงหลังปี 2457 เป็นต้นมา คือ ชุมชนโนนแดงโนนม่วงเดิมที่มีการอพยพโยกย้ายมาสู่ชุมชนโนนแดงโนนม่วงใหม่ อันเป็นที่ตั้งของชุมชนในปัจจุบันนั่นเอง ซึ่งการเติบโตของชุมชนในปลายทศวรรษ 2450 เป็นต้นมานั้น ได้มีแนวโน้มที่ดีขึ้นมาตามลำดับ ดังจะได้ศึกษาในรายละเอียดต่อไป

หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วงในยุคการขยายพื้นที่ตั้งชุมชนใหม่ (ยุคดั้งเดิม) ระหว่าง พ.ศ. 2457 – 2500

ภายหลังการก่อกำเนิดของชุมชนในพื้นที่ใหม่ในช่วงปลายทศวรรษ 2450 หรือ พ.ศ. 2457 เป็นต้นมา ทำให้ชุมชนมีการขยายตัวทางกายภาพอย่างต่อเนื่อง และเป็นที่รู้จักของผู้คนเรื่อยมา ซึ่งได้เกิดขึ้นจากปัจจัยเกื้อหนุนหลาย

ประการ ได้แก่ การมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมทางภูมิศาสตร์ การตั้งอยู่ใกล้ศูนย์กลางของทางราชการ มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมใหม่จากทางเรือเป็นทางรถ และมีความสัมพันธ์กับมาตรการปกครองของรัฐและมิติทางเศรษฐกิจ ประกอบกับการอพยพหนีปัญหาน้ำท่วมมาตั้งถิ่นฐานใหม่ เพราะน้ำไม่ท่วมที่นา ดินดี ปลูกข้าวงามมาก และการอพยพของชาวลาว เป็นต้น

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเติบโต ปัจจัยที่สำคัญคือ 1) การมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการค้าขายขยายตัวสามารถนำเรือเข้าเทียบท่าได้สะดวกมากกว่าชุมชนการค้าอื่น ๆ ทำให้ชุมชนขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เพราะการมีทำเลที่ตั้งที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีหนองน้ำธรรมชาติ มีพื้นที่กว้างสุดลูกหูลูกตา สามารถขยายตัวได้ง่าย ย่อมทำให้ออกาสทางการค้ามีมากกว่าชุมชนการค้าใด ๆ ในละแวกเดียวกัน โดยทำเลที่ตั้งของชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงในขณะนั้น ถือได้ว่าเป็นทำเลแห่งหนึ่งที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและค้าขายเป็นอย่างมาก เนื่องจากบริเวณท่าน้ำด้านหน้าชุมชน มีลักษณะเป็นหาดทรายตื้น ๆ จนมองเห็นสัตว์น้ำน้อยใหญ่ว่ายไปมาอยู่บนพื้นทราย อีกทั้งเป็นหาดทรายที่มีความยาวตลอดท่าน้ำ ดังนั้นจึงเอื้ออำนวยให้การนำเรือสินค้าเข้ามาเทียบท่ายังชุมชนเป็นไปโดยง่ายและสะดวกกว่าชุมชนอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะดังกล่าวนี้ ปรากฏสอดคล้องกับกวีนิพนธ์ของภราดร ศรีบุญญา ที่เกี่ยวกับพื้นที่อำเภออุทุมพรพิสัยบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญและห้วยวะว่า “นานาปลาน้ำจืด หินทราย เล่นเหน่ปลาหลาย เล็กน้อย ทางเปลี่ยวเที่ยวถึงปลาย น้ำเล่าเจ้าเอ๋ย บนบกนกกระเด็นกระดัย ต่างร้องส่งเสียง” (ภราดร ศรีบุญญา และคณะ, 2539 : 45) นอกจากนี้ยังมีทำเลที่ตั้งอยู่ในจุดเชื่อมต่อของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ของอำเภอปรังคัง อำเภอลืออำนาจ และอำเภออุทุมพรพิสัย ทั้งทางถนนและทางเรือ โดยเฉพาะจากอำเภอลืออำนาจมาจนถึงชุมชน ซึ่งเป็นที่นิยมมาก เพราะเส้นทางที่เข้าถึงตัวหมู่บ้านไม่คดเคี้ยววกวนเท่ากับชุมชนอื่น ๆ อีกทั้งสามารถเข้าถึงได้ง่าย ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้การค้าขายภายในชุมชนเริ่มขยายตัวมาโดยตลอด

2) การตั้งอยู่ใกล้ศูนย์กลางของทางราชการ คือ ที่ตั้งของอำเภอลืออำนาจ และองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งไชย ทำให้ชาวบ้านเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อใช้ในการค้าขาย เข้ามาตั้งรกราก เข้ามาติดต่อราชการ และปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ กันเป็นจำนวนมาก จนทำให้ชุมชนแห่งนี้กลายเป็นย่านการค้าและเป็นศูนย์รวมของผู้คนประจำท้องถิ่นไปโดยปริยาย และมีส่วนผลักดันให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ เติบโตขึ้นมาอีก เช่น โรงเรียน สถานีตำรวจ มูลนิธิต่าง ๆ ดังนั้นการที่ชุมชนต้องอยู่ใกล้ศูนย์กลางของทางราชการจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนขยายตัวตลอดมาในภายหลัง

3) การอพยพของชาวลาวในชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงหมู่ที่ 7 ในพื้นที่ใหม่ ก่อเกิดจากพื้นที่เดิม กล่าวคือเมื่อประมาณ พ.ศ. 2457 นำโดยตาฮอ ยายปอด ตามุง ยายจันทร์ ลูกของตาฮอ ตาเลี้ยะ ตาจันทร์ - ยายพันธ์ ตาหาง - ยายแอม และยายตอง - ยายสี ซึ่งชาวบ้านโนนแดงโนนม่วงเดิมที่อยู่ริมน้ำได้พากันอพยพโยกย้ายไปอยู่บริเวณด้านทิศเหนือของพื้นที่เดิม เนื่องจากพื้นที่ใกล้ชุมชนมากไปและมีการกัดเซาะตลิ่ง ทำให้ได้อพยพออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร กลุ่มที่โยกย้ายนี้ทั้ง 6 ครอบครัวจะเป็นครอบครัวที่ค่อนข้างรวย มีวัวควายเป็นจำนวนมาก และพื้นที่เดิมมีผู้จับจองทำไร่หมดแล้ว จึงไม่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงวัวควายเป็นจำนวนมาก จึงได้พากันอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ในปัจจุบัน เพื่อจับจองพื้นที่ว่างเปล่า เป็นพื้นที่ทำนาและเลี้ยงสัตว์ โดยมีครอบครัวของตาเย็น ตาจรัส ตาโกรง และตาจาย อพยพติดตามมาในรุ่นหลัง รวมถึงมีคนอื่นบางกลุ่มที่อพยพเข้ามาค้าขายในตลาดชุมชน เช่น พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าปลีกร พ่อค้ารายย่อย เป็นต้น

2. ลักษณะของชุมชนในยุคดั้งเดิม พื้นที่ชุมชนแห่งนี้เป็นที่ที่อุดมไปด้วยป่าละเมาะ บางแห่งเป็นป่าหนามไม้เต็งรัง และทิศตะวันออกเป็นป่าไผ่ มีหนองน้ำคือ หนองแดง ที่เรีกตามต้นแดงที่เอนอยู่ริมหนองน้ำ และหนองม่วงตามชื่อเดิมของหนองป่า ซึ่งหนองน้ำทั้ง 2 แห่ง และป่าละเมาะรอบบริเวณพื้นที่ เป็นทำเลที่เหมาะสมกับการเลี้ยงสัตว์เป็นแบบอย่าง โดยในยุคแรกมีเพียง 6 ครัวเรือน ภายหลังจึงขยายตัวมากขึ้น และได้รับการศึกษาจากโรงเรียนบ้านโนนแดงโนนม่วง มีโครงสร้างทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่า ไม้ อาหารการกิน ได้อาศัยผลิตจากธรรมชาติเป็นหลัก

เช่น ปู ปลา กบ เขียด จากท้องทุ่งนาในช่วงฤดูฝน เครื่องมือที่ใช้ก็เป็นเครื่องมือแบบดั้งเดิมของหมู่บ้าน เช่น ลอบ ไซ เป็นต้น โดยเอาไปปักไว้ตรงทางน้ำไหล และเอาน้ำพร้อมทั้งโคลนจากหนองน้ำไปเทใส่ลอบหรือไซไว้ ปลาได้กลืนน้ำและโคลนจากหนองน้ำก็จะว่ายน้ำเข้ามาหาลอบหรือไซที่ปักไว้ เมื่อได้ปลาเหล่านี้แล้วก็เอาไปทำปลาร้าหมักไว้กินในช่วงฤดูแล้งต่อไป ซึ่งโดยภาพรวมด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการทำมาหากินนั้น จะเห็นว่าถึงแม้คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติจะไม่ดีนัก แต่ชาวบ้านต้องถึงปริมาณของทรัพยากรที่มีมากมาชดเชยคุณภาพที่ขาดไป การดำรงชีวิต จึงต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งปัจจัยการผลิตที่สำคัญของชุมชนในสมัยดั้งเดิม คือ ที่ดิน แรงงาน และเทคโนโลยีดั้งเดิม เช่น ไซไถนาที่ทำกันขึ้นเอง ในด้านการปราบศัตรูพืชเดิมไม่มีสารเคมี ชาวบ้านจะใช้วิธีการจับปูเอาไปฆ่าหรือเอาไปแกงกิน ส่วนนกนั้นจะใช้วิธีการเอาไม้ไล่เอาเองเป็นครั้งคราวไป ส่วนระบบเครือญาติที่สำคัญคือ เครือญาติตาฮอ - ยายปอด กล้าทอง ตาจันทร์ - ยายพันธ์ กองทอง ตาจริน - ยายนึก สุขมี ตาสุข - ยายยาน มีดี เป็นต้น นอกจากนั้นก็เป็นผู้ที่ย้ายเข้ามาประปราย แต่ก็ค่อนข้างผูกพันกับเครือญาติที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถึงแม้ว่านามสกุลจะต่างก็ก็ตามระบบเครือญาติดังกล่าวนี้ ส่งผลอย่างยิ่งต่อการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านในทุกยุคทุกสมัย

ภาพที่ 1 แผนที่หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

ในด้านศาสนาและความเชื่อ ชาวบ้านทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ก่อนมีวัดป่าพิมลมังคลารามใน พ.ศ. 2560 หรือใน พ.ศ. 2563 นั้น ชาวบ้านไม่ได้สร้างวัดประจำหมู่บ้านต้องใช้วัดในชุมชนใกล้เคียงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือไม่เช่นนั้นก็นิมนต์พระจากวัดขึ้นมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในการจัดแต่ละครั้ง ผู้เฒ่าผู้แก่และหญิงชายต่างช่วยเหลือและร่วมมือซึ่งกันและกันอย่างดียิ่ง แสดงให้เห็นศักยภาพทางด้านการร่วมมือที่สำคัญของหมู่บ้าน มีการแต่งงานระหว่างคนไทยกับคนจีน โดยมีประเพณีจีนเป็นหลัก คนไทยบางกลุ่มยอมรับวัฒนธรรมสุบผิ่น คนไทยบางคนหันมากินเจและไหว้เจ้า ขณะเดียวกันก็พบว่ามีความเชื่อเรื่องภูตผี ศาลปู่ตาที่เกาะหนองหินไต้ต้นไม้แดง ซึ่งในเดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านจะพากันเอาบุญประจำหมู่บ้าน ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเบิกบ้าน” เป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองดูแลรักษาบ้านเมืองให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข

ตลอดจนประชาชนในหมู่บ้านหรือสัตว์เลี้ยงให้รอดพ้นอันตรายต่าง ๆ ส่วนขนาดของศาลปู่ตามีขนาดใหญ่มาก เท่ากับบ้านชั้นเดียวขนาดเล็ก 1 หลัง และมีความเชื่อเรื่องผีปอบ โดยมีเสียงเล่าว่าผู้ร่วมริเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านคนหนึ่งเป็นผีปอบ ดังนั้นจึงไม่มีใครกล้าคบหาสมาคมด้วย เวลารักษาคนถูกผีปอบเข้าสิง จะใช้น้ำสกปรกหรือน้ำคูดเมือก โดยเฉพาะประจำเดือนของหญิงแห้งแล้วให้คนไข้กิน ผีปอบจะออกจากร่าง แต่ก่อนออกจากร่าง หมอจะเป็นคนถามว่า เป็นผีปอบมาจากไหน ผีปอบมักจะบอกชื่อออกมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านปักใจเชื่อมากขึ้น คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบจึงค่อนข้างโดดเดี่ยว ความเชื่อเรื่องผีปอบยังมีมาจนทุกวันนี้ มีกิจกรรมประเพณีที่เกิดจากและเป็นผลสืบเนื่องจากการผลิตแบบเดิม เช่น การปั่นด้าย ทอผ้า การลงช่วง การเป่าแคน การรำ การเล่นผญา การทำบุญประเพณีตามกิจกรรมการผลิต

ชุมชนแห่งนี้มีการติดต่อกับโลกภายนอก โดยช่วงแรกจะติดต่อกับทางหมู่บ้านในอำเภอวังหินที่อยู่ใกล้เคียง เป็นการติดต่อในลักษณะเครือญาติ ภายหลังมีการตัดถนนเข้ามาในหมู่บ้านในปี 2459 ทำให้คนจีนเข้ามารับซื้อข้าวเปลือก มีการตั้งสหกรณ์ มีประสบการณ์ในการติดต่อค้าขายกับชาวเขมรมาจากประเทศกัมพูชา ซึ่งมักจะนำเอาเกลือแห้ง ปลาแห้ง บรรทุกเกวียนมาแลกข้าวในช่วงหน้าแล้งแทบทุกปี จึงทำให้ชาวบ้านมีอาหารบริโภคตลอดปี นอกเหนือจากหน้าฝนซึ่งหาได้ในพื้นที่อยู่แล้ว และบางคนมีประสบการณ์ในการทำงานต่างถิ่น โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เนื่องจากฝนแล้งในราว พ.ศ. 2492 - 2493 ซึ่งวิธีแก้ปัญหาคือ ชาวบ้านได้รับจ้างเลื่อยไม้ เฝ้าถ่าน การรับจ้างอื่น ๆ ตลอดจนเอาผ้าถุงผ้าแพรที่ทอได้เอาไปแลกข้าวมาไว้ใช้บริโภค บางคนก็เอาผ้าผืนดังกล่าวไปจำหน่ายจนพอเลี้ยงครอบครัวได้ ภาวะดังกล่าวดีขึ้นเมื่อมีกลุ่มพ่อค้าคนจีน และนายทุนในหมู่บ้านได้ให้ชาวบ้านหีบยืมข้าวสารไปกินในครอบครัวก่อน แต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าดังกล่าวนั้นส่งผลกระทบต่อปัญหาสำคัญในช่วงหลัง เพราะข้าวสารที่ชาวบ้านเอามา 1 กระสอบนั้น ชาวบ้านต้องใช้กินเป็นข้าวเปลือกจำนวน 1 เกวียน ซึ่งก่อให้เกิดภาระหนี้สินต่อไปไม่สิ้นสุด เช่นเดียวกับปัญหาน้ำท่วมที่ยังมีไม่เพียงพอ ต้องมาตัดที่ห้วยสำราญ ห้วยวะ ภายหลังจึงมีการขุดหนองแดง หนองม่วง ร่วมกับการเกิดของปัญหาโจรผู้ร้าย ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันหลาย ๆ ครอบครัวก็พอแก้ไขได้บ้าง แต่ไม่สามารถแก้ไขได้ทั้งหมด ในเรื่องโจรผู้ร้ายนี้ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า เกิดขึ้นทุกช่วงไม่จำเป็นต้องเป็นช่วงที่ฝนแล้ง เกิดจากความอดอยากเท่านั้น แม้แต่ในช่วงที่อุดมสมบูรณ์ก็มีโจรผู้ร้ายค่อนข้างมากมาย แต่ชาวบ้านก็ไม่มีวิธีการแก้ไขทางอื่น ๆ เลย นอกจากการปล่อยไปตามยถากรรมแต่เพียงเท่านั้น

จากงานศึกษาของวิลาศ โพธิสาร กล่าวว่า เส้นทางรถไฟมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชน โดยในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2471 ได้เปิดเส้นทางมาจากสถานีห้วยทับทันในระยะทาง 34 กิโลเมตร (วิลาศ โพธิสาร, 2536 : 109) จากผลกระทบดังกล่าวทำให้บางบ้านในชุมชนแห่งนี้โดยเฉพาะบ้านของชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยขยายการตั้งถิ่นฐานมาจากชุมชนริมทางรถไฟของอำเภออุทุมพรพิสัยได้มีการเลี้ยงสุกร และได้ส่งไปขายทางรถไฟเป็นรายปี ปีละ 50 ตัว ซึ่งถือว่าไม่มากเมื่อเทียบกับชุมชนอื่น (สุวิทย์ อิศราศวัต, 2551 : 52; คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550 : 115; วิทยา นนทนภา, 2541 : 35) ส่วนเปิดไถ่นั้นมีการเลี้ยงกันมากเกือบจะทุกครอบครัว แต่ก็เป็นเลี้ยงในระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองและไม่มีหลักฐานชัดเจนที่จะชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในการผลิตหลังจากที่มีทางรถไฟแล้ว และได้มีการส่งข้าวไปขายบางส่วนด้วย โดยมีพ่อค้าชาวจีนได้รับซื้อข้าวจากชาวบ้านไปขายอีกต่อหนึ่งด้วย (ประนุช ทรัพย์สาร, 2550 : 85) ส่วนโคกระบือนั้นบางบ้านได้เลี้ยงจำหน่ายบ้างแต่ไม่ได้นำขึ้นรถไฟไปจำหน่าย จะอาศัยการกวาดต้อนไปทางบกและนายอ้อยจะขึ้นรถไฟกลับมาแทนการเดินกลับ (กิตติพนธ์ สิริพนธ์, 2550 : 91)

กล่าวได้ว่า ลักษณะการเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีอิทธิพลทุนนิยมเริ่มเข้ามา ลักษณะสำคัญของชุมชนคือ ระบบเครือญาติ การร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ส่วนศักยภาพอื่น ๆ ไม่ปรากฏชัดในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในช่วงยุคเริ่มต้นนี้ การผลิตเพื่อขายภายใต้ระบบเงินตรา และความสัมพันธ์กับบริบทของเส้นทางรถไฟที่ตัดมาถึอำเภอ

อุทุมพรพิสัยใน พ.ศ. 2471 จะได้เข้ามีบทบาทต่อชุมชนแล้วก็ตาม แต่การผลิตจากภายนอกก็ไม่ได้แยกออกจากสังคม ฟังพาดูอย่างชัดเจนนัก อีกทั้งสภาพวิถีชีวิตชุมชนยังมีการสืบเนื่องจากยุคก่อนหน้า ดังนั้น ชุมชนยุคดั้งเดิมจึงเป็นไปในลักษณะของการผสมผสานระหว่างความเป็นสังคมดั้งเดิมที่มีการพึ่งพาอาศัยกันค่อนข้างสูง ควบคู่ไปกับการผลิตในระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างง่าย จนทำให้ชุมชนมีการเติบโตทางกายภาพอย่างมั่นคง และขยายตัวอย่างรวดเร็วในยุคอิทธิพลทุนนิยมในระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2520 ต่อมา ดังจะศึกษาในรายละเอียดต่อไป

หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วงในยุคเสื่อมถอยเมื่อได้รับอิทธิพลทุนนิยม พ.ศ. 2500 - 2520

ยุคนี้ชุมชนได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมโดยรัฐที่มีความเปลี่ยนแปลงของผู้คน ระบบเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างจากยุคที่ผ่านมา เป็นยุคเริ่มต้นของทุนนิยมที่สัมพันธ์กับช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2 ซึ่งสภาพสังคมอีสานโดยทั่วไป รวมถึงชุมชนแห่งนี้มีการเปลี่ยนผ่านจากระบบแลกเปลี่ยน (เอ็ดดอย์เอ็ดกิน) มาสู่ระบบเงินตรา (เอ็ดซื้อเอ็ดขาย) มากขึ้น (คณินันต์ จันทบุตร, 2531 : 27) กล่าวคือ ความจริงแล้วชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงนั้นเริ่มเกี่ยวพันกับระบบการค้าขายที่สมัยแรกเริ่มก่อตั้งถิ่นฐาน แม้ว่าหลังปี พ.ศ. 2469 ซึ่งถนนและการคมนาคมสมัยใหม่มีทางเข้าออกหมู่บ้านหลายทาง สร้างเสร็จแล้วและมีการขยายตัวด้านพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกอย่างมากก็ตาม แต่ผลกระทบก็ยังมีไม่มากเช่นเดียวกัน เพราะการขยายข้างในสมัยนั้นยังกระทำกันไม่เป็นระบบ คนขายจะมุ่งขายเพื่อจะเอาเงินทองมาจับจ่ายซื้อของจำเป็น ซึ่งผลิตขึ้นเองไม่ได้ เช่น เสื้อผ้าและเครื่องใช้ที่จำเป็นอื่น ๆ เป็นต้น ประกอบกับผลผลิตที่มีก็ค่อนข้างมาก เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกต่อครัวเรือนมีมาก ดังนั้น ความสมดุลระหว่างรายได้และรายจ่ายยังคงอยู่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2517 : 2) อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากความแห้งแล้งในช่วงที่สองของหมู่บ้านประมาณปี พ.ศ. 2499 - 2500 ชาวบ้านก็เริ่มประสบปัญหามากขึ้น เพราะในช่วงหลังนี้เองที่นายทุนซึ่งเป็นคนจีนได้เปลี่ยนวิธีการดำเนินการค้าจากเดิม ซึ่งเคยซื้อขายด้วยเงินสดมาเป็นระบบของการให้สินเชื่อ ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้สินมาก สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านบางส่วนมองหามหาบ้านหลังใหม่ เพื่อจะได้เงินได้ทองมาอุดหนุนจนเจือจรรอบครัว ซึ่งการทำงานที่กรุงเทพฯ ก็เป็นทางออกอีกทางหนึ่งที่เขาค้นพบ (กองเศรษฐกิจการเกษตร, 2507 : 3)

ถึงแม้ภาวะต่าง ๆ จะคลี่คลายไปบ้าง แต่ฟ้าดินก็ยังไม่เป็นใจ ใน พ.ศ. 2514 - 2516 เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงอีกครั้งหนึ่ง รวมถึงปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องแทบจะทุกปี (กองประมวลสถิติพยากรณ์, 2519 : 12) ถึงแม้ว่า จะมี “หนองคึกฤทธิ์” ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านที่ได้รับงบประมาณจากทางราชการมาขุดลอกหนองน้ำในสมัยที่ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี มีพื้นที่ 1 ไร่เศษ แต่เดิมเรียกว่าฝายน้ำล้น มีการขุดลอกใน พ.ศ. 2518 ถึงเรียกว่าหนองคึกฤทธิ์ ชาวบ้านใช้น้ำในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็เกิดปัญหาการอดอยากขึ้นมาอีก การแก้ปัญหาก็คือ เร่งออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น โดยในช่วงยุคนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ถือว่า เป็นยุคมืดของหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านเป็นหนี้สินกันทั้งหมู่บ้าน และเป็นหนี้สินค่อนข้างมาก ภาวะต่าง ๆ ยิ่งรัดตัวมากขึ้น ถ้าผลผลิตหรือราคาผลผลิตไม่ดี ดังนั้นที่ดินก็จะเริ่มหลุดลอยออกไปทีละรายสองรายและเข้าไปสู่มือนายทุน สภาพนี้เกิดขึ้นตลอดช่วงจนถึงปี 2520

ระบบการผลิตของชุมชนนี้ ดังได้กล่าวตั้งแต่ช่วงของการก่อตั้งถิ่นฐาน ระบบการผลิตของหมู่บ้าน เป็นการผลิตทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อโอกาสทางเศรษฐกิจหรือการค้าร่วมกัน ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงค่อนข้างสิ้นเปลือง และไม่มีการบำรุงรักษาในช่วงแรก เพิ่งมาที่มีการบำรุงรักษาอยู่ข้างในช่วงหลัง ๆ โดยพยายามบำรุงดินให้ดีขึ้นมา ส่วนระบบนิเวศในช่วงนี้สูญเสียหมดแล้วความสมดุลของระบบนิเวศจึงไม่มี ส่วนปัญหาและความต้องการของชุมชนนั้นคือ ปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ ปัญหาเรื่องผลผลิตตกต่ำ ปัญหาหนี้สินและปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน และปัญหาความอดอยาก ชาวบ้านจำต้องดิ้นรนหาอาหารเท่าที่มีในท้องถิ่น เช่น ตัดต้นมะละกอ

มาดอกเปลือกออกเหลือแต่เนื้อขาว ๆ แล้วชุกดอกออกมาเป็นเส้น ๆ นำไปนึ่งเพื่อรับประทานแทนข้าว (สมชาย พูนกุล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567) ทั้งนี้ปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่เกิดขึ้น มีการแก้ปัญหาใน 3 ระดับ คือ การแก้ปัญหาระดับบุคคล ระดับเครือญาติ การพึ่งพากัน และการแก้ปัญหาระดับชุมชน ร่วมมือกันขุดลอกสระน้ำ ในช่วงหน้าแล้งเพื่อให้ระดับสระลึกลงไป สามารถเก็บกักน้ำในป่าต่อไปได้ การร่วมมือแบบนี้จะนำโดยผู้นำหมู่บ้าน และร่วมกันดำเนินการทั้งชุมชน

หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วงในยุคแห่งการเติบโต รุ่งเรือง และยุคการปรับตัวภายใต้อิทธิพลของรัฐ พ.ศ. 2520 – ปัจจุบัน

ในช่วงปลายยุคอิทธิพลทุนนิยมหรือยุคทุนนิยมเต็มตัวนั้น เป็นยุคที่หมู่บ้านโนนแดงโนนม่วงเข้าสู่ยุคของระเบียบราชการ ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านมีภาระหนี้สินอยู่กับนายทุนทั้งภายนอกและภายในหมู่บ้าน จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. 2520 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้เข้ามาถึงหมู่บ้านจากจุดนั้น ทำให้ชาวบ้านมองเห็นช่องทางในการแก้ปัญหานี้สินในปี 2532 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคก็นำไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งก็เริ่มทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ของฟุ่มเฟือยเริ่มเข้ามามีบทบาท และในปีเดียวกันนี้เอง องค์การตลาดเพื่อเกษตรกร (อตก.) ได้เริ่มเข้าตั้งชุมชนและส่งเสริมการทอดผ้าด้วยก็กระตุก แต่ชาวบ้านไม่นิยมจึงล้มเลิกในที่สุด และภายหลังเมื่อมีการทุจริตเกิดขึ้น เงินที่ชาวบ้านชำระหนี้ค่ายุก็ไม่ถึง อตก.ชาวบ้านจึงเสื่อมศรัทธาในการดำเนินงานและทยอยกันถอนตัว ในที่สุดโครงการก็ล้ม (ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2527 : 2; สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท, ม.ป.ป. : 3; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2524 : 9; สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท, 2520 : 32) ส่วนด้านสาธารณสุข รัฐเริ่มรุกเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น จากเดิมที่ได้จัดตั้งสถานีอนามัย จนกระทั่งใน พ.ศ. 2529 ทางเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลก็ได้มาส่งเสริมให้มีการตั้งธนาคารยาในหมู่บ้าน และ พ.ศ. 2525 ชาวบ้านตั้งกองทุนด้วยตนเอง เมื่อมีเงินเหลือจากการทอดผ้าป่าเพื่อสร้างศาลาเอนกประสงค์ ที่ขอบสระน้ำกลางหมู่บ้านด้านทิศตะวันตก และเงินที่เหลือจากการทอดผ้าป่าเพื่อสร้างสระน้ำสาธารณะ รวมกับเงินขายปลาจากสระน้ำสาธารณะ ชาวบ้านก็นำมาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการหมู่บ้านของตนเรียกว่ากองทุนศาลา ใน พ.ศ. 2526 การสร้างงานในชนบท (กสข.) ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านโดยการสร้างฉางให้แก่หมู่บ้าน มีโครงการรับซื้อข้าวเปลือกของกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. 2530 จนกระทั่งในทศวรรษ 2560 (พ.ศ. 2536) มีการตั้งวัดป่าพิมลมังคลารามจากวัดโบราณดั้งเดิม การพัฒนาเป็นร้านค้าแฟ้ม มุมถ้ำรูปต่าง ๆ และเตรียมพัฒนาพระอุโบสถเรืองแสงในอนาคต และมีการเข้ามาของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด และทางจังหวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบของมูลนิธิบุญพระศาสนาสงเคราะห์ และมูลนิธิองค์คำอีสาน การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การเลี้ยงกบ จิ้งหรีด ปลุกกระเจียบ ปลุกผักแขยง การทอดผ้า การทำโคมไฟฟ้า การเลี้ยงไก่สวยงาม การทำน้ำพริกปลาย่าง ซึ่งแนวทางการพัฒนาประเทศของรัฐได้ตระหนักถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะของชุมชนชนบท ชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงก็ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยเช่นกัน ทำให้ภาครัฐเริ่มมีมาตรการในการเร่งรัดพัฒนาท้องถิ่นในชุมชนและละแวกใกล้เคียงผ่านการครอบครองความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ เช่น การทำทะเบียนโรงสีข้าว รถยนต์ การที่ต้องมีใบประกาศนียบัตร ใบปริญญา เพื่อเป็นตัวผ่านเข้าสู่อาชีพใหม่ที่พวกเขาเชื่อว่าจะช่วยให้ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งการมีรายได้สูง เนื่องจากอาชีพใหม่นอกการเกษตร หรือการได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก เนื่องจากมี “พรรคพวกญาติพี่น้อง” เป็นข้าราชการอันจะต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของพวกเขา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติที่นำไปสู่การยอมรับสิ่งของใหม่ ๆ เช่น พันธุ์พืชใหม่ อาชีพใหม่ เทคโนโลยีใหม่ ขนบประเพณีใหม่ และการปฏิบัติต่อกันวิถีใหม่ กล่าวคือ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือ หมู่บ้านเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ มีการปลูกบ้านสไตล์โมเดิร์นบนที่นาของตนเอง ชาวบ้านมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต หมู่บ้าน

ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและตอบสนองนโยบายรัฐมากขึ้น การปฏิบัติในครัวเรือนเปลี่ยนไป หัวหน้าครัวเรือนมีทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐ และคนหนุ่มสาว หมู่บ้านมีปัญหาสังคมหลายอย่าง ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ จากการพัฒนาแบบผสมผสาน ประกอบกับประสบการณ์ที่เคยได้รับในขณะที่ไปขายแรงงานต่างถิ่น เป็นสิ่งที่ผลักดันให้วิถีชีวิตของชุมชนแห่งนี้เปลี่ยนไป เพียงเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตัวของตัวเองและปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ผ่านการรณรงค์ให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาทำความสะอาดด้านหน้าบ้าน มีการปลูกต้นไม้ประดับ ทำให้ชุมชนมีความโดดเด่นสะอาดตา การสร้างพื้นที่สะพานไม้ยอคำอีสาน การทำแผนที่วัฒนธรรม บั๊กหมุดเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ลานกิจกรรม ห้องน้ำ ชุมโคมไฟฟ้า จนทำให้ชุมชนมีความโดดเด่นสะอาดตาจนสามารถเรียกลูกค้ากลุ่มเดิมให้เข้ามาซื้อขายสินค้าท้องถิ่นได้ มีการขยายผลไปสู่การจัดให้มีเวทีรวมเสวนา เพื่อพัฒนาโดยการนำโครงการวิสาหกิจสังคมเข้ามาพัฒนา มีการปรับสภาพน้ำให้มีคุณภาพดี การจัดการด้านขยะ มีหน่วยงานเทศบาลตำบลคอยดูแลจัดเก็บขยะในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความสะอาด สวยงาม เป็นที่ชื่นชมของนักท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ในทศวรรษ 2560 (พ.ศ. 2560 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน) การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน จึงเริ่มประสบผลสำเร็จและปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้สังเกตได้จากการมีชีวิตชีวาของชุมชน และการหลงใหลของนักท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนสามารถยืนหยัดได้อีกครั้งในฐานะชุมชนผู้นำภูมิปัญญา (อรธ นันทจักร, 2550 : 45) อย่างไรก็ตาม มิใช่ชาวหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วงจะทิ้งของเก่า วิถีชีวิตแบบเก่า ความรู้เก่า คนเฒ่าคนแก่ไปเสียหมด ความผสมผสานระหว่างของเก่าของใหม่ยังคงมีอยู่ในสังคม แต่ของเก่าจะอยู่ยาวนานไปอีกกี่ปี ผู้ที่จะตัดสินได้ดีคือ “ชาวหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7” เท่านั้น

บทสรุป

ความเป็นมาของชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 มีพัฒนาการมายาวนานกว่า 100 ปี แต่เดิมได้เริ่มต้นขึ้นจากการเป็นชุมชนริมน้ำห้วยสำราญ ห้วยวะ ภายหลังจึงย้ายเข้ามาอีกประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งข้อมูลที่ได้จากกรณีศึกษาชุมชนแห่งนี้ นับจากการศึกษาข้อมูลชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วงดั้งเดิมใน พ.ศ. 2457 – 2500 จะพบว่าทรัพยากรในดิน สินในน้ำ ก็ยังพอที่จะเลี้ยงคนในชุมชนให้อยู่ได้ มีป่าไม้ ลำน้ำ มีการหาอยู่หากิน และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เหนียวแน่น แม้ว่าจะอดอยากในบางครั้งก็ตาม ถึงกระนั้นก็ยึดเทคโนโลยีเพื่อการผลิตก็ยังคงใช้แบบดั้งเดิมจนกระทั่งถึงยุคอิทธิพลของทุนนิยม พ.ศ. 2500 - 2520 ปัญหาความอดอยากได้คุกคามชุมชนหนักมากขึ้น ทำให้เกิดภาวะที่สำคัญคือ บทบาทที่เด่นชัดของนายทุน ทำให้แนวคิดการขายแรงงานต่างถิ่นจึงมีมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อต่อสู้กับสภาพของธรรมชาติ และภาวะหนี้สิน สำหรับเทคโนโลยีการผลิตก็นำรถไถมาใช้ ครั้นถึงยุคอิทธิพลของรัฐ พ.ศ. 2520 - ปัจจุบัน แนวทางการพัฒนาประเทศของรัฐได้ตระหนักถึงการพัฒนาคูณภาพชีวิต โดยเฉพาะของชุมชนชนบท ชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ก็ได้รับการพัฒนาคูณภาพชีวิตด้วยเช่นกัน จากการพัฒนาแบบผสมผสาน การพัฒนาวัดป่าพิมลมังคลารามโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ และภาครัฐ ประกอบกับประสบการณ์ที่เคยได้รับในขณะที่ไปขายแรงงานต่างถิ่น เป็นสิ่งที่ผลักดันให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไป เพียงเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง ทำให้ชุมชนขยายตัว เกิดการอนุรักษ์พัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ยืนหยัดมาถึงปัจจุบันภายใต้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนที่ร่วมพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ภูมิปัญญาวัฒนธรรม ให้คงอยู่สืบมาถึงปัจจุบันอีกด้วยในรูปแบบของชุมชนนวัตวิถีของอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายของหมู่บ้านในรอบหลายปีที่ผ่านมา มีสาเหตุมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจระดับประเทศ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการผลิต ทั้งพื้นที่ผลิต ปริมาณที่ผลิต และชนิดของพืชที่ผลิต ซึ่งนำไปสู่การ

เปลี่ยนแปลงชนบประเพณี วิถีชีวิต และทัศนคติ เป็นการปรับใช้ประสบการณ์ที่ได้รับทั้งภายนอกและภายในหมู่บ้าน เพื่อให้อยู่รอด แต่จะอยู่อย่างมีความสุขหรือไม่เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะต้องศึกษาต่อไป

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ในปัจจุบัน ยังคงมีข้อจำกัดอยู่มากใน ขณะที่ชุมชนท้องถิ่นหลายแหล่งได้พยายามพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษามุมชนในมิติประวัติศาสตร์มากขึ้น เพื่อให้ชุมชนให้เป็นแนวทางการเรียนรู้และศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน จนสามารถถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนออกสู่สาธารณชนได้มากกว่า จะทำให้วัดและชุมชนกลายเป็นจุดหมายตามกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างในปัจจุบันเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ควรศึกษาถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิถีชีวิต และศิลปะ ควรสร้างขวัญกำลังใจให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกด้าน สื่อและประชาสัมพันธ์ ควรใช้พื้นที่สาธารณะถ่ายทอดความรู้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนงบประมาณ เพื่อเป็นการขยายองค์ความรู้ให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน และรองรับการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ในทิศทางต่าง ๆ ต่อไป และการศึกษาครั้งนี้ถือเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านในมิติที่ลุ่มลึกมากขึ้น ทำให้เห็นทุนในมิติของประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชน ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาต่อยอดในมิติต่าง ๆ ได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กองประมวลสถิติพยากรณ์. (2519). สถิติพยากรณ์รายปีแห่งราชอาณาจักรสยามบรรพ 19 พ.ศ. 2518 – 2519

[อัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

กองเศรษฐกิจการเกษตร. (2507). รายงานการศึกษา เรื่อง ภาวะการณ์ตลาดและภาค 1 ผลผลิตเกษตรกรรมและปศุ

สัตว์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2507. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. 69 หน้า.

กิตตินิพนธ์ สิริธนภูมิ. (2520). การค้าโคกระบือในลุ่มน้ำมูลตอนล่าง พ.ศ. 2435 – 2535. ปริญญานิพนธ์.

การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2550). อีสานศึกษา : รวมบทความทางวิชาการ/

สาขาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ขอนแก่น : สาขาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 92 หน้า.

คณินันต์ จันทบุตร. (2531). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสาน (ประวัติ 412). อุบลราชธานี : คณะมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอีสานใต้อุบลราชธานี. 181 หน้า.

จุฬาร โชติช่วงนรินทร์, นลินี ต้นฐานิช, ปัทมา เพชรสิงห์. (2529). ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน : บ้านคำม่วง. รายงาน

การวิจัย. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 139 หน้า.

จุฬาร โชติช่วงนรินทร์. (2529). ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน : บ้านบ่อบุ ตำบลไถ่คำ อำเภอนากลางเจริญ จังหวัด

อุบลราชธานี. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 125 หน้า.

ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. (2548). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ขอนแก่น : โครงการผลิตเอกสารทางวิชาการ สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 178 หน้า.

ดุขฎี ภาพอ่อนศรี และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2530). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม

ในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเยอ. รายงานการวิจัย. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 225 หน้า.

ถนอม ศรีทานนท์. (2536). เอกสารประกอบการสอน วิชา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (1643103). อุบลราชธานี :

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. 130 หน้า.

- ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (2527). รายงานการประเมินผลการทำนาและการปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ฤดูกาลผลิตปี 2527/ 2528 [อัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- ฉันทพงศ์ สารรัตน์, อติศักดิ์ งามอาจ, ฤทธิเกียรติ เทียมโคกกรวด. (2567). บริบททางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของหมู่บ้านโนนแดงโนนม่วง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ ราชภัฏศรีสะเกษวิชาการครั้งที่ 8, 9 มีนาคม 2567. 22 – 35. ศรีสะเกษ : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- บัญชา แก้วส่อง, บุษบา จันทร์พ่อง, ชัยยง ขามรัตน์, มงคล ด้านธามินทร์. (2533). ศักยภาพชุมชนหมู่บ้านอีสาน : กรณีศึกษาบ้านสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. รายงานการวิจัย. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 195 หน้า.
- ปนัดดา เพ็ชรสิงห์ และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2532). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้านชาติพันธุ์ส่วย (ญะ) : ศึกษากรณีหมู่บ้านห้วย ตำบลบุแกรง อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 296 หน้า.
- ปนัดดา สัพโส. (2559). แนวทางการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชนในจังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการศึกษาระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ประดิษฐ์ ศิลบุตร. (2547). ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ : ศรีสะเกษการพิมพ์. 215หน้า.
- ประดิษฐ์ ศิลบุตร. (2548). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ. กรุงเทพฯ : ศิลปา. 427 หน้า.
- ประนุช ทรัพย์สาร. (2525). วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394 – 2475. วิทยานิพนธ์. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประนุช ทรัพย์สาร. (2550). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสาน. มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 225 หน้า.
- พูนศรี คัมภีร์ปกรณ์. (2520). ประวัติของชื่อตำบลและหมู่บ้านในอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. ปริญญาโท. การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภราดร ศรีปัญญา, สำลี ศรีปัญญา, ชัญญา ศรีปัญญา. (2539). กวีนิพนธ์แผ่นดินศรีสะเกษ. อุบลราชธานี : ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุป. 87 หน้า.
- ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2547). สารานุกรมประวัติหมู่บ้านและสถานที่ในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 245 หน้า.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2566). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ : ยิปซี. 395 หน้า.
- วิทยา นนทน์ภา. (2541). การผลิตและการค้าสุกรในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง พ.ศ. 2469 - 2484. วิทยานิพนธ์. การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- วิมล หลักรัตน์, ฉันทพงศ์ สารรัตน์, โพธิ์พงษ์ ฉัตรนันทภรณ์. (2565). **การมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้สำหรับ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษโดยใช้กระบวนการวิศวกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.). 256 หน้า.
- วิลาศ โพธิสาร. (2536). **รถไฟกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง ระหว่างปี พ.ศ. 2469 – 2484**. ปรินซ์นิพนธ์. การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท. (ม.ป.ป.). **งานเชิงพัฒนาชนบท 2519 – 2530**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. 45 หน้า.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2517). **สมุดรายงานจังหวัดศรีสะเกษ**. [อัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2524). **สมุดรายงานจังหวัดศรีสะเกษ**. [อัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566). **สำมะโนประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2566 : รายงานจังหวัดศรีสะเกษ** [อัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- สุวิทย์ ธีรศาตวัด และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2529). **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรมใน หมู่บ้านอีสาน : กรณีบ้านโนนตะแบก**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 379 หน้า.
- สุวิทย์ ธีรศาตวัด. (2547). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์. 425 หน้า.
- สุวิทย์ ธีรศาตวัด. (2551). **เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443 – 2488)**. ขอนแก่น : สาขาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 172 หน้า.
- อรรถ นันทจักร. (2550). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว**. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 112 หน้า.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2548). **ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน : ทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส.ก.ว.). 95 หน้า.
- เอเจียน แอมอนิเย. (2550). **บันทึกการเดินทางในลาว ภาคที่ 1 พ.ศ. 2440**. แปลโดย ทองสมุทโร โตเร และ สมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 126 หน้า.
- บุคลากรกรม**
- กฤตยา ชื่นนิรันดร์, อายุ 65 ปี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ วัดป่าพิมลมังคลาราม ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ. เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567.
- ขจร งามเพื่อง, อายุ 80 ปี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ วัดป่าพิมลมังคลาราม ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ. เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567.
- บุญเลิศ ทองทั่ว, อายุ 65 ปี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ วัดป่าพิมลมังคลาราม ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ. เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567.
- ปราณี ทองเกลี้ยง, อายุ 47 ปี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ วัดป่าพิมลมังคลาราม ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ. เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567.
- ศิริ สิริหส์, อายุ 62 ปี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ วัดป่าพิมลมังคลาราม ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ. เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567.
- สมชาย พูนกุล, อายุ 60 ปี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงศ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ วัดป่าพิมลมังคลาราม ตำบลทุ่งไชย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ. เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2567.